

RÉSZJELENTÉS

A 2015. AUGUSZTUS 1. ÉS 2016. JÚLIUS 31. KÖZÖTTI IDŐSZAKRÓL

Mivel az előző részjelentésekben 2015. július 31-ig számoltunk be a csoport munkájáról, az alábbiakban röviden összefoglaljuk a 2015. augusztus 1. és 2016. július 31. közötti időszak tevékenységét (s ezekre a zárójelentésben már nem térünk ki).

1. Kutatóutak, kutatások

Pavel Slavko, a Český Krumlov-i vár és kastélyszínház igazgatója 2014-es ottjártunkkor felhívta figyelmünket a könyvtárak mintegy 2500 színházi tételének kb. felét kitevő, magyar kapcsolatokkal rendelkező anyagra. Mint azt jelentéseinkben jeleztük, ezután többször próbáltunk időpontot egyeztetni az anyag vizsgálatára, de az igazgató nem fogadott bennünket. 2016. júniusában Czibula Katalin és Demeter Júlia mégis megpróbálta feltárni az anyagot. Az igazgató először a kinyomtatott és csoportunk által ismert teatralia-jegyzéket ajánlotta tanulmányozásra, de miután az MTA számára hivatalos levelet kértünk a kutatás elutasításáról, így végül sikerült bejutni a könyvtárba és megkapni a teljes katalógust: amelyben semmiféle magyar vonatkozású anyag nincs(!). Nem tudjuk, hogy az igazgató szándékosan vagy tévedésből dezinformált-e bennünket. Mindenesetre a könyvtár egyéb szempontból érdekes anyagáról tájékoztattuk könyvészzel foglalkozó kollégáinkat.

A kutatóút fontos része volt viszont, hogy Czibula Katalin és Demeter Júlia megtekintette és végigfotózta a szcenikai tekintetben európai fontosságú, kevésbé ismert greini (Ausztria) színházat, amely európa legkorábbi polgári színháza, ugyanakkor felszereltsége, kialakítása nagyban hasonlít a korszak főúri színházaihoz is.

Czibula Katalin és (részben) Demeter Júlia áttekintette és lefotózta (a Bécsben is működött, s Bessenyi által csodált) Jean-Georges Noverre-nek a párizsi opera könyvtárában (Bibliothèque de l'Opéra; 30 db) és a stockholmi könyvtárban (Kungliga biblioteket; 147 db) lévő, Louis-René Boquet által készített jelmezterveit, továbbá átnézte a 18. századi és a 18–19. századfordulás anyagot.

Czibula Katalin továbbment: kastélyszínházakat (Litomyšl, Mnichovo Hradiště, Zámek Kačina/Kutna Hora) és Fellner és Helmer színház-építkezéseket látogatott Csehországban (Liberec, Karlovy Vary. Ugyancsak Czibula járt Berlinben, Noverre-kutatások végzett a Staatsbibliothekban; Potsdamban (Neue Palast) II. Frigyes színházát és a charlottenburgi park teátrumi építményeit nézte meg és fotózta le. Ugyancsak részletes fotodokumentáció készült a rotnningholmi és a gripsholmi (Svédország) kastély barokk színházairól, amelyeket az a Luise Ulrike királyné építtetett, aki II. Frigyes porosz király nővére volt, így európai kapcsolatai igen lényegesek. (II. Frigyes és II. József erős diplomáciai kapcsolata, hasonló értékrendje és kölcsönös szimpátiája okán hatása az Osztrák Birodalomig terjed.)

Pintér Márta Zsuzsanna Bolognában, Bécsben, Nagyváradon, Czibula Katalin Nagyváradon és Bécsben dolgozott, könyvtárban, levéltárban, részben a magyar színjátszás forrásait, a fordított drámák eredeti szövegeit keresve, részben színlapokat és előadási adatokat gyűjtve.

Magyarországon a budapesti piarista könyvtár- és levéltárban, több győri archívumban, az egri Főegyházmegeyi Könyvtárban folytattunk kutatásokat.

2. Konferencia- és tudományos előadások

2015. szeptember 1–4., Eger, saját rendezésű konferencia:

A háromévenként rendezett, sorrendben a tizedik saját nemzetközi konferenciánkat Egerben tartottuk, *A szövegtől a szcenikáig: Kutatások a korai dráma- és színháztörténet területén* címmel. A konferencia rendező intézményei: az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete és az egri Eszterházy

Károly Főiskola/Egyetem. 48 előadás hangzott el, magyar, angol, német és francia nyelven. Az előadások szerkesztett és lektorált változatai közül 41 szerző 40 tanulmányát fogadtuk el, köztük idegen nyelvűeket is; az anyag két egyenként kb. 325 lapos kötetben jelenik meg, az utolsó korrektúránál járunk, hamarosan elkezdődik a nyomtatás. Az Eszterházy Károly Egyetem vállalta a kiadás költségeit.

Előadásaink az egri konferencián:

CZIBULA Katalin – DEMETER Júlia: *Az Actiones tragicae és az Actiones comicae kötet drámái: a csíksomlyói színházi színjátszás utolsó szakasza*

KILIÁN István: *Három színházi színjáték az egri jezsuita diákszínpadon*

PINTÉR Márta Zsuzsanna: *A színházi függönyök ikonológiai programja a 18. század végén*

Egyéb előadásaink:

CZIBULA Katalin: *Irodalom a nyelvoktatásban (Megközelítésmódok a kortárs irodalom oktatásában)* – 2016. április 15–16., Bécs (Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége, továbbképzés az ausztriai magyartanárok számára)

CZIBULA Katalin: *Ein Klimt-Gemälde aus der Perspektive der österreichisch-ungarischen Kulturbeziehungen*, továbbá Klaus HEYDEMANNAL közösen: *Liliom geht über die Grenze* – 2016. jún. 6–8., Bécs, *Das wiederholte Überschreiben der Vergangenheit – am Beispiel des "ungarischen Wien"* (Universität Wien Institut für Finno-Ugristik és a Wien Museum közös konferenciája)

PINTÉR Márta Zsuzsanna: *A magyar sors allegorikus színpadi megjelenítése Trianon után* – 2015. október 20–22., Eger, EKF (*Trauma és válság*)

Tudományos előadásaink:

PINTÉR Márta Zsuzsanna: *Az egri iskola színházi színjátszás, mint a morális nevelés történeti példája* – 2015. november 13–15., Eger, Kárpát-medencei magyar és történelem szakos tanárok konferenciája,

DEMETER Júlia: *A Bánk bán árnyékában – Katona József további drámái és a kritikai kiadás munkálatai* – 2015. március 24., Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár

CZIBULA Katalin – SCHILLER Mariann: *A Bánk bán és előadásai a középiskolában* – 2015. ápr. 17. Magyartanári műhely (a TÁMOP 4.1.2.B.2-13/1-2013-0007 „Országos koordinációval a pedagógusképzés megújításáért” c. pályázat keretében)

3. Publikációk

A webes felületen felsorolt publikációk közül két kötetet emelünk ki ez utóbbi évből:

- *a Baroque Theatre in Hungary. Education and Entertainment* c., csoportunk összesen 9 tanulmányát tartalmazó, angol nyelvű tanulmánykötetet (Protea Kulturális Egyesület, Budapest, 2015, 158 p., ISBN 978-96388638-8-1; szerk. DEMETER Júlia);
- PINTÉR Márta Zsuzsanna *Le théâtre dans le Royaume de Hongrie aux XVIIe et XVIIIe siècles* c. francia nyelvű tanulmánykötetét (Nagyvárad, Partium Kiadó, 2015, 134 p., ISBN 978 6068156736)

Megjelenés előtt áll két további tanulmánykötetünk:

- *A szövegtől a szcenikáig: Kutatások a korai dráma- és színháztörténet területén* címmel (szerk. CZIBULA Katalin–DEMETER Júlia–PINTÉR Márta Zsuzsanna);
- CZIBULA Katalin német nyelvű tanulmányait összegyűjtő kötete.

4. Beruházások

Jó minőségű számítógépeket, fényképezőgépet és egyéb eszközöket vásároltunk. A pályázati terv készítése (2011) óta jelentősen megemelkedett a nagyteljesítményű eszközök ára, ezért a nagyobb összegű számítógép-vásárlásra kaptunk engedélyt a Kollégiumtól. (A beszerzés egyik indoka, hogy a szövegátíráshoz egyszerre két számítógépet ill. monitort kell használnunk.) A fényképezőgépek nagyfelbontású másolataival részben kiválthattuk a másolatok ma már igen drága készíttetését.

Összegezve a jelentést: az OTKA/NKFIH-támogatás segítségével eredményes kutató és publikációs tevékenységről adhatunk számot.

Budapest, 2016. augusztusa

Kilián István
témavezető

ZÁRÓJELENTÉS – SZAKMAI BESZÁMOLÓ

Projektünk 2011. augusztus 1-én indult, négy éves futamidővel, majd engedélyt kaptunk a meghosszabbításra, ezért 2016. július 31-ével zárult.

I. Szövegek, adatok feltárása és értékelése

Kutatásunk legfontosabb eredménye 30 dráma kritikai kiadása, *Kollégiumi drámagyűjtemények* címmel, a *Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. század* sorozat 7. darabjaként. A drámaanyag egy része sokszor pseudo-dramatikus, régi hagyományokat őrző, ám kései iskolai (református) színjáték; más része viszont sok szállal – így forrásaival, előadóival, előadási helyeivel és alkalmával – kötődik a hivatásos színjátszáshoz is.

Az *RMDE XVIII. század* sorozatnak ez az első olyan kötete, amelyet nem a rendi/felekezeti hovatartozás mentén válogattunk. A kötet bevezetőjében részleteztük a módszertani és szemléletbeli változtatásokat, melyeket az a kutatásunk által feltárt tény is indokol, hogy az iskolai színjátszás sokáig és sokféle módon éreztette hatását a hivatásos színház első félszázadában, szorosabban az 1810-es évek végéig. 1790–1820 között egyrészt még erős a kötődés az iskolai hagyományokhoz, nem pusztán a színházcsináló személyeket, hanem a színjátéktípusokat, mintákat, fordításokat és fordítókat tekintve; ezt az összefüggést bizonyítja a *Kollégiumi drámagyűjtemények* számos drámája, így különösen E. W. Kleist Seneca-drámájának fordítása, a négy Molière-fordítás és Szigethi Gyula Mihály teljes drámaírói munkássága. Másrészt, bár jóval kisebb mértékben, megfigyelhető az összefüggés az elit, nemesi színjátszással, így például a színházi ikonográfiában (erről l. Pintér Márta Zsuzsanna egri előadását ill. tanulmányát) és a scenikai törekvésekben.

A 17. századból csupán néhány publikálatlan drámáról tudunk, ezek későbbi kötetbeli helye éppen a kevés számuk miatt kérdéses. A kéziratok összevetése során kitűnt, hogy néhány korábban publikált drámát érdemes lenne újra kiadni, hogy pontos és a mai textológiai szemlélet jegyében készült szöveget adjunk az érdeklődők kezébe. Mindez további munka és megfontolás tárgya.

Érdeklődésünk főképp az alábbi 18. századi–19. századeleji kérdésekre, továbbá az alábbiak közötti összefüggések kimutatására terjedt ki:

- iskolai színjátszás
- hivatásos színház 1790–1820 k.
- nemesi színjátszás, kastélyszínházak
- színpad, scenika, színpadtechnika

Iskolai színjátszás

A pályázati támogatás lehetőséget adott arra, hogy a csíksomlyói könyvtár értékes drámakézirat-gyűjteményéről (*Liber exhibens...*) jó minőségű, profi fotómásolatot készíthessünk. A külföldi kutatóutak egy részének célja a nyugat- és dél-európai késő középkori és barokk vallásos színjáték összehasonlító vizsgálata volt, mert a csíksomlyói korpuszt európai kontextusban vizsgáljuk. Dolgozunk a csíksomlyói misztériumok kritikai kiadásán; az összesen 6 kötetnyi anyag első kötete jelent csak meg (*Ferences iskoladrámák*, RMDE XVIII. század 6/1., Argumentum, Bp., 2009.); a szöveg kiolvasása, átírása igen nehéz, a jegyzetkészítés időben, térben és diszciplínákban igen kiterjedt kutatást igényel, ezért a munka lassan halad.

A szekuláris iskolai repertoár átvételeit, kölcsönzéseit egyrészt a hazai iskolák, rendek, felekezetek között, másrészt a magyar és a külföldi hivatásos színpaddal összefüggésben (két irány!) vizsgáltuk. Különösen fontosnak tartottuk a szövegek forrásainak, az átvételek sajátos hálójának azonosítását.

Hivatásos színjátszás

Az iskolai és a hivatásos színpad összefüggéseit a *Kollégiumi drámagyűjtemények* anyaga, valamint közölt tanulmányaink részletesen kifejtik. Kiemeljük Nagyenyed és Székelyudvarhely 18. századvégi és századfordulós református iskolai színjátszását, amely több ponton – repertoárját, előadási céljait és közönségét tekintve is – kapcsolódik a hivatásos színházhoz. Kitérünk továbbá egy újonnan feltárt kapcsolatra: Demeter Júlia és Czibula Katalin Katona József-tanulmányai a hivatásos színház első korszakának kiemelt szerzőjénél, Katona Józsefnél mutatták ki a kései iskolai színjátszás hatásait.

A hazai nemesi és a külföldi elit színházak

Bekapcsoltuk az iskolai és a hivatásos színi kutatásba a nemesi színjátszást, a kastélyszínházak repertoárját, felszerelését, stb., mert utóbbiak hatása teljességgel feltáratlan. Egyrészt a közép-európai nemesi színjátszás mélyebb ismeretét céloztuk meg (Czibula Katalin és részben Demeter Júlia látogatott meg varsói, ausztriai, számos csehországi színházat, kutatták továbbá az Esterházy kastélyszínház forrásait.) Másrészt a külföldi, s ezen belül főleg a bécsi hivatásos színháznak a magyarra gyakorolt hatása jól ismert ugyan, de részleteiben kevésbé feltárt: egyre több bécsi drámát azonosítottunk magyar előadás (fordítás vagy adaptáció) forrásaként. Ahogy a bécsi színi előadásoknak, úgy Jean-Georges Noverre munkásságának is erős magyar visszhangja volt (Bessenyei György is felfigyelt rá, l. erről Czibula Katalin tanulmányait), de mindeddig nem vizsgálták a scenikai, ikonográfiai hatásait. A bécsi hivatásos színházból kiindulva fontosnak láttuk Noverre és Louis-René Boquet jelmezterveinek összegyűjtését (Czibula és Demeter lefotózta ezeket: Varsó, Bécs, Párizs, Stockholm, ill. Berlin, Potsdam, Charlottenburg könyvtáraiban; ebből a – talán legérdekesebb – varsói anyag meglehetősen visszhangtalan).

Szenika és rendezői hagyomány

A drámaszövegeken túl igyekeztünk minél többet feltárni a színi előadásról. Ezt jeleztük egi konferenciánk és a készülő tanulmánykötet címével is (*A szövegtől a scenikáig*). Zenetörténészek segítségével (Domokos Mária, Gupcsó Ágnes, Kövári Réka) sokszor sikerült azonosítani az előadások énekelt részeit, olykor magukat a betétdalokat is. A kéziratok ugyan nem jelzik e betéteket, de bizonyos utalásokból kikövetkeztethető a dalbetét, az élőképes és/vagy szöveges allegorikus közjáték léte, esetleg jellege, tartalma, sőt a színpadkép és a díszletek mind több részlete is.

II. Publikációk

A webes felületen felsorolt 77, a tárgykörben készült publikációnk közül kiemelünk néhány fontos kötetet, amelyek létrejöttéhez hozzájárult a pályázati támogatás:

1–2. Saját rendezésű, 2012-es nyitrai konferenciánk előadásainak két szerkesztett kötete:

Drámák határhelyzetben I., szerk. BRUTOVSZKY Gabriella, DEMETER Júlia, N. TÓTH Anikó, PETRES CSIZMADIA Gabriella, Nyitra, 2014. (397 p.)

Dramas in a Border Case II, ed. Gabriella BRUTOVSZKY, Júlia DEMETER, Gabriella PETRES CSIZMADIA, Katarína RAČEKOVÁ, Nitra, Constantine the Philosopher University in Nitra Faculty of Central European Studies, 2015. (116 p.)

3. PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Theatrum és literatura*, Universitas Kiadó, Bp., 2014. (287 p.)

4. PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Le théâtre dans le Royaume de Hongrie aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Partium Kiadó, Nagyvárad, 2015. (134 p.)

5. *Kollégiumi drámagyűjtemények* (RMDE XVIII. század 7.; sorozatszerkesztő: DEMETER Júlia, KILIÁN István), szerk. DEMETER Júlia; s.a.r. CZIBULA Katalin–DEMETER Júlia–PINTÉR Márta Zsuzsanna, szakmai tanácsadó KILIÁN István, Argumentum Kiadó, Budapest, 2015. (1112 p.) OTKA/NKFIH PUB-F támogatással (113572)

6. *Baroque Theatre in Hungary. Education and Entertainment* c. angol nyelvű, összesen 9 tanulmányt tartalmazó tanulmánykötet (szerk. DEMETER Júlia, Protea Kulturális Egyesület, Budapest, 2015, 158 p.)

Két tanulmánykötetünk megjelenését várjuk e zárójelentés leadása után:

1. *A szövegtől a szcenikáig: Kutatások a korai dráma- és színháztörténet területén* címmel,
2. Czibula Katalin német nyelvű tanulmányait tartalmazó kötete.

A jelen projekt idején különösen figyeltünk eredményeink idegen nyelvű közzétételére (l. angol nyelvű tanulmánykötetünket, Pintér Márta Zsuzsanna francia nyelvű kötetét, a készülő német nyelvű kötetet, számos konferencián elhangzott idegen nyelvű előadásainkat, továbbá műhelybeszélgetéseinket).

További szöveg- és tanulmánykiadások

Legalább egy vaskos kötetnyi iskolai ill. iskolához is köthető drámaszövegünk kiadatlan, a jövőben ezek kritikai kiadásáról is gondoskodunk. A már említett 17. századi drámaszövegek kiadása is ránk vár.

Ugyanakkor folytatjuk az általunk összegyűjtött korpusz hazai és nemzetközi kontextusba illesztését, a források feltárását – a korai magyar színháztörténet narratívájának ki- és átalakítását. Továbbra is együttműködünk számos diszciplína kutatóival, kultúratörténeti összefüggésben, együtt vizsgáljuk a szövegek irodalom- és drámatörténeti, színháztörténeti, közköltészeti, nyelvi relációit. Reméljük, közelebb kerültünk a magyar drámai és színházi kánon módosításához, az iskoladráma korpusz kánonba emeléséhez.

III. Nemzetközi kapcsolatok, konferenciák

Felvettük a kapcsolatot és együttműködünk a cseh régi dráma-, jezsuita drámakutatás műhelyével (Martin Bazil, Alena Bočková, Magdaléna Jacková, Eva Pauerová).

A Société Internationale d'Histoire Comparée du Théâtre, de l'Opéra et du Ballet (SIHCTOB) szervezettel továbbra is együttműködünk.

Csoportunk tagjai összesen 38 előadást tartottak kiemelt konferenciákon (ebből 18 hangzott el külföldön, 7 volt idegen nyelvű; a részjelentések valamennyit felsorolják.).

A pályázati támogatás időszakára két saját rendezésű konferenciánk esett:

- 2012. szeptember 4–7. Nyitra, Szlovákia (*Drámák határhelyzetben – Dramas in a border case*, Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra / Constantine the Philosopher-University in Nitra)
- 2015. szeptember 1–4. Eger (*A szövegtől a szcenikáig: Kutatások a korai dráma- és színháztörténet területén*, Eszterházy Károly Főiskola/Egyetem)

IV. Kiadatlan kutatási eredmények

Hosszú idő óta nagyjából ugyanazon két előkészített kötetről számolunk be, amelyhez sokáig nem sikerült kiadási támogatást szereznünk:

1. Új jezsuita adattár, s.a.r. KILIÁN István (Staud Géza adatainak kiegészítése, frissítése), támogatásra vár;

2. *Betlehemes játékok (11–18. század)*, s.a.r., szerk., ford. KILIÁN István. Latin, magyar (és 1 szlovák) nyelvű betlehemesek egyedülálló gyűjteménye. A hányatott sorsú kötet sajtó alá rendezése régóta teljesen kész, kiadását most a Ráció Kiadó vállalta, 2016 végére.

Továbbra is hangsúlyozzuk, hogy az RMDE köteteket hasznos lenne digitálisan is megjelentetni, mert úgy e 200–300 (?) nyomtatott példányban kiadott művek szélesebb körben hozzáférhetőek lennének, s úgy a kiegészítéseket, a variánsokat, a szövegegyezéseket, keresztreferenciákat, stb. is hozzátelhetnék a sajtó alá rendezők.

V. Összegzés

Az OTKA/NKFIH kutatási támogatása nélkül elképzelhetetlen lett volna az a sokirányú kutatás, konferencia részvétel, a szakmai kapcsolatok építése, amely mögöttünk van. A kötet-kiadások, a fotómásolatok, a sokféle technikai berendezés egyre inkább szükséges, és egyre költségesebb – mindebben segített a rendelkezésünkre álló kutatási támogatás.

Úgy érezzük, mindezt jól használtuk fel: hozzáférhetővé tettük/tesszük a magyar kultúratörténet ismeretlen fejezeteit, eltemetett kulturális kincset mentünk meg. Közelebb kerültünk ahhoz, hogy – az általunk feltárt sok szöveggel, adattal, forrással – továbbírjuk a 18. századi és a 19. századeleji magyar kultúra-, színház- és mentalitástörténetet.

Budapest, 2016. augusztus 31.

Kilián István
témavezető